

folk/ed. Derg, 2021; 27(3)-107. sayı

Kitap Tanıtımı / Book Review *

Evans, David (2020) Sıfır Atık: Tüketim Kültürü ve Gıda İsrafı. Çev. Burcu Yeşil. İstanbul.

ISBN: 978-605-7764-26-3, 125 sayfa.

Ekolojik dengenin hızla bozulduğu günümüz dünyasında ekonomik krizlerin ortaya çıkmakta ve gıdaya erişim gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Nitekim bugün 7 milyarlık dünya nüfusunun 1 milyara yakınının gıda güvencesi yoktur ve küresel açlık toplumların mücadele alanlarından biri haline gelmiştir (UNICEF 2020). Bu yüzden bugün gıda israfı bütün toplumların gündeminde önemli yer tutan ve bu konuda çeşitli politikalar üretmeye başladıkları bir konudur. David Evans tarafından kaleme alınan *Sıfır Atık* gıda israfına dikkat çeken ve gıda atığının sosyal bilimin konusu olarak incelenmesi gerektiğine, bu alana gittikçe daha fazla önem veren politika ve yasalara, özellikle kültür politikaları ve çevre tartışmalara ciddi bir katkı sağlayacak bir çalışmadır.

David Evans Bristol Üniversitesi'nin Ekonomi Fakültesi'nde Maddi Kültür, Piyasa ve Tüketim Bölümü profesördür. Evans, Sheffield Üniversitesi'nin Sürdürülebilir Yiyecek İşlemleri Grubu'nun (SheFF) genel müdürlüğünü görevini yürütmüştür. İngiltere'nin Manchester Üniversitesi'nde de sekiz yıl kadar çalışmıştır. David Evans'ın araştırma alanlarının başında pazarlamada maddi ve kültürel pratiklerin açıklamaları, ahlaki ve politik ekonomilerin koordinasyonu yer almaktadır. Sürdürülebilirlik, yiyecek ve sorumluluk, tüketim sosyolojisi ve tüketim coğrafyası gibi konular da yazarın diğer çalışma alanlarıdır.

David Evans "ailelerin satın aldıkları gıdaları nasıl ve neden henüz kullanmadan önce çöpe attıklarını incelemek" gibi "nispeten basit" (yazarın kendi ifadesi) bir amacı gütsede konu gıda olunca, kitabın konusunun da oldukça karmaşık olduğu görülür. Öyle ki yazar bugüne kadar

* Bu kitap tanıtımı yazısı Prof. Dr. Süheyla Sarıtaş tarafından hazırlanmıştır (Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. saritassuheyla@gmail.com, 0000-0001-8422-9950).

atık konusu çeşitli açılardan algılanmasına ve farklı perspektiflerden incelenmesine rağmen bu konuyla ilgili sürekli ve ciddi bir tartışma ortamı oluşmadığını, ayrıca atık konusunun daha geniş sosyal olgularla direk ilişkisinin kolaylıkla fark edilmediğini vurgular. Nitekim sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinler gıda üzerine çeşitli değerlendirmeler yapsalar da bu bilimlerin maalesef yakın zamana kadar doğrudan gıda atığını analiz ettiklerini söylemek oldukça zordur.¹¹ Dolayısıyla yeterince araştırılmayan, yeterince teorize edilmeyen gıda atığı konusu bugün bütün sosyal bilimlerin önemli bir konusudur.

Atık meselesinin masaya yatırıldığı bu kitabın açılışı günlük yaşantımızdan tanıdık bir hikâye ile başlar. Evans bir süpermarkette brokoli hikâyesinin arkasında yatan küreselleşme analizini yaparken aynı zamanda gücün politik ve ekonomik boyutlarını ortaya koymayı hedefler. Bu hikâyede önemle vurgulanan nokta maddenin fiziksel ömrünü tamamladığında sosyal ömrünün de doğal olarak sona erdiği. Bu bölümde yazar aynı zamanda hanede gıda atığını azaltmak için “kapalı kapılar ardında” neler olduğunu öğrenmemiz gerektiğine vurgu yapar.

Kitap boyunca yazarın önemle üzerinde durduğu husus, gıda atığının gündelik hayat alışkanlıklarımızın yalnızca bir sonucu değil, aynı zamanda alışkanlıklarımızı belirleyen, onları var eden bir faktör olduğudur. Evans savunduğu fikirlerinin kaynağını, çalışmalarında gıda atığını analizlerinin merkezine koyup, atığın sosyal organizasyon sürecindeki önemini inceleyen Zsuzsa Gille (2007), Nicky Gregson (2007), Gay Hawkings (2006) ve Martin O’Brien (2007) gibi isimlerden alır.

Evans hem öğrencilere hem de konuya akademik açıdan ilgi duyanlara yardımcı olmayı hedeflediği araştırmasını aynı zamanda etnografik bulgularla güçlendirir. Çalışma üç ana başlıkta toplanır: 1) günlük hayat dinamikleri ve atığın bu dinamikler içindeki yeri; 2) araştırma alanı olarak hane/ev tüketimin en sık gerçekleştiği alan, gıda atığını azaltmak için odaklanan alan ve 3) tüketim kültürünün bir parçası olarak gıda.

Evans’ın gıda atığı analizine ışık tutan teori ve metodolojilere yer verdiği kitabının ikinci bölümünde kişilerin tüketim ve çöpe atma alışkanlıklarına dair analiz yapmasına yardımcı olan tartışmalara yer verilir. Yazar, tüketim sosyolojisinin son dönemlerde -en azından Kuzey Avrupa literatüründe- sosyal teorilerin bir alt kolu olan pratik teorilerinden etkilenmeye başladığını vurgular. Burada yazar tüketim ve “sosyal pratik” teorilerinden, materyal kültür araştırmalarından, hane antropolojisi ve tüketim sosyolojisi gibi alanlardan kısaca söz eder.

Gıda Tüketimini Kavramsallaştırmak adını taşıyan üçüncü bölümde insanların tüketebileceklerinden fazla gıda ürünü satın alma sebeplerinin birden fazla ve karmaşık olduğundan bahsederek, market alışverişinde evdeki günlük alışkanlıklara, doğru-yanlış beslenme normlarına, süpermarketlerin tedarik biçimine bakma gerekliliği yönünde tavsiyelerde bulunur.

Endişe, Rutin ve İsrâf başlıklı dördüncü bölümde yazarın ortaya koyduğu birbirleriyle âdeta çekişme halinde olan çeşitli baskılardan etkilenen gıda tüketim rutinlerimiz, politikacıların ve sivil toplumun tercih ettiği rasyonel modellerle paralellik göstermediğini belirtir (s.64). Evans hane halkının neden ihtiyaçlarından daha fazla gıda satın alıp tamamını

bitirmeden çöpe attığını ve çeliştikleri düşünülen ev geçindirme ve günlük işerin nasıl bütünleştiğini inceler.

“Fazla” gıdaya teorik bir perspektif sunup, bir yandan bu “fazla” gıdanın kaderinin belirlendiği anlara odaklanan bir sonraki bölümde yazar, gıda fazlasının atık haline gelme sürecini bazı kavram ve veriler ile anlatır. Gıdayı elden çıkarma sürecini daha detaylı bir şekilde inceleyip, artan yemekleri kurtarmanın yollarından bahseder. Altıncı bölüm “artakalan” gıdaların “fazlalık” haline geldikten sonra atık zincirine girmesinin irdelendiği bölümdür. Artakalan gıdalar ve gıda atığı arasındaki bağlantıların en önemlilerinden biri olan çöp kutuları üzerinde durulur. Çöp kutularının bu rolü üstlenmesinde üç etmen vardır: kutunun işlevselliği, gıdanın kendine has yapısı ve bu iki etmenin hanedeki maddi kültürler harmanlanması (s.76). Ayrıca bu bölümde “artakalan” veya “fazlalık” kelimesinin temsil ettiği anlamların elden çıkarma yöntemlerini nasıl şekillendirdiği ve geri dönüşüm yöntemleri, çöp kutusu ve tasfiye analiziyle ne şekilde bağlantılı olduğu ayrıntılı olarak irdeleniyor. Fazla gıdanın “artık” haline gelmesine sebep olan davranış ve alışkanlıkların incelendiği bir sonraki bölümde *hediyeleşme* örneğinden yola çıkarak artakalanların paylaşıldığı, bir şekilde tekrar tüketim döngüsüne girdiği ve bu sayede çöpe atılmaktan kurtulduğu durumlar ele alınır. Bir başka deyişle, fazlalık gıdanın dönüştürüldüğü, gıdaya farklı bir işlev yükleyerek çöpe gitmekten kurtarıldığı yöntemlere yer verilir. Buna rağmen, yazar ne kadar artakalan ve fazlalık gıdaları çöp kutusuna alternatif olarak “hediye etme, yeniden kullanım” gibi yöntemlerle değerlendirmeye çalışılsa da bu zincirin sonunda şehir çöplüğünde bitmeyeceğinin garantisinin verilmeyeceğini bildirir (s.101). Sekizinci bölüm kitabın son bölümüdür. David Evans bu bölümde bütün bu perspektif ve analizleri bir araya getirip hane halkı gıda atığı hakkında sosyolojik bir teori ortaya koyar. Sunduğu bu teorinin gerçek hayatta kullanılabilir olması ve gıda atığını azaltmaya yardım etmesi için de bazı önerilerde bulunur.

Gıda özellikle de bugün küresel salgın ile mücadele eden tüm toplumlar için daha da önem kazanmıştır. Bu nedenle toplumların refah içinde varlıklarını sürdürebilmeleri için gıda israfı konusuna önem vermeleri kaçınılmazdır. Bu kitap, gıda politikaları ve düşüncelerini etkileyen ana akım fikirlerinden öte bir bakış açısı sunmayı ve sosyal bilim perspektifinden ev tüketimi, maddeci kültür ve günlük hayata işleyerek atık politikaları ve araştırmaları teşvik etmeyi amaçlayarak günümüz koşullarında gıda atığına ilgi duyanlara önemli bir kaynak olacaktır.

Notlar

1 Sosyolojik ve antropolojik gıda analizleri için bkz.

Fine (1996). *Kitchens: the Culture of Restaurant Work*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

2 Goody (1982). *Cooking, Cuisine and Class: A Study in Comparative Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaynaklar

- Gille, Z. (2007). *From the Cult of Waste to the Trash Heap of History: The Politics of Waste in Socialist and Postsocialist Hungary*. Bloomington, IN: University of Indiana Press.
- Gregson, N. (2007). *Living with Things: Ridding, Accommodation, Dwelling*. Oxford: Sean Kingston PUBLISHING.
- Hawkings, G. (2006). *The Ethics of Waste: How we Relate to Rubbish*, Lanham:Rowman and Littlefield.
- O'Brien, M. (2007). *A Crisis of Waste? Understanding the Rubbish Society*. London and New York: Routledge.
- UNICEF.(2020).Çevrimiçi.<https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri>.

folk/ed. Derg, 2021; 27(3)-107. sayı

Kitap Tanıtımı / Book Review*

Andrew Ryder, Marius Taba And Nidhi Trehan (Editors) (2021) Romani Communities and Transformative Change: A New Social Europe.

ISBN 978- 1- 4473- 5750- 6. 226 s.

Andrew Ryder, Marius Taba ve Nidhi Trehan'ın editörlüklerini yaptıkları *Romani Communities and Transformative Change* [Roman Toplulukları ve Dönüşümsel Değişim] (2021), Roman Çalışmaları alanında Avrupa eksenindeki güncel tartışmaları eleştirel bir kavrayışla ele alan önemli bir metindir. Corvinus Üniversitesi'nde Sosyoloji Doçenti olarak çalışan Andrew Ryder Roman Eğitim Fonu'nun yönetim kurulu üyesidir. Ryder, yerel düzeyde Roman aktivizmine gönül vermiş ve 2004 yılında Liberty Human Rights ödülü alan Gypsy and Traveller Law Reform Coalition'da görev almıştır. Bucharest Üniversitesinden Sosyoloji Doktoru ünvanını alan Marius Taba, 15 yılı aşkın süreyle uluslararası ve yerel düzeylerde Romanlara yönelik politika geliştirme ve eğitim reformları başta olmak üzere sayısız projeye katkıda bulunmuştur. Siyaset sosyolojisi alanında çalışan Nidhi Trehan, doktora çalışmasını London School of Economics and Political Science ve doktora sonrası çalışmasını University College London'da tamamlamıştır. 1996'dan beri insan hakları, sosyal politika ve eğitim alanlarında aktif olarak çalışan Trehan, Avrupa'daki Roman topluluklarına yönelik insan hakları ve sivil toplum ve sosyal hareketler konularında yayınlar yapmaktadır.

Editörler, bu kolektif çalışma için nitelikli araştırmacıların yanı sıra Roman hakları aktivisti olarak da bilinen bazı yazarlar ve düşünürleri bir araya getirerek Roman halklarının deneyimlerine, "Sosyal Avrupa"¹ tartışmaları ekseninde içeriden bir bakışla dikkat çekmektedir. Bu çalışma, kendini Roman topluluklarının sesini duyurmaya adanmış

* Bu kitap tanıtım yazısı Öğr. Gör. Dr. Ozan Uştuk tarafından yazılmıştır (İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, ozanus-tuk@iyte.edu.tr, ORCID 0000-0002-4062-8404).

düşünürlerin metinleriyle zengin tartışmalar içermektedir. Yazarlar, aktivist ve idealist duruşlarıyla örtüşen biçimde kitabın basılı hâlini oldukça küçük bir bedel ile satışa sunmalarının yanı sıra, e-kitap formatını da ücretsiz yaparak geniş kitlelerin kullanımına açmayı tercih etmişlerdir. Kitap, Roman Çalışmaları alanında tutkuyla çalışan ve yakın zamanda vefat eden, Macaristanlı aktivist Zsuzsanna Lakatosné Danó ve Kanadalı dilbilimci, yazar ve Roman hakları aktivisti Ronald Lee'ye adanmıştır.

Central European University, Romani Studies Programının bünyesinde 29 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşen çevrim içi tanıtım toplantısında tanıştığım editörlerinden Nidhi Trehan'ın, çalışmanın Türkçe bir eleştirisini yazmam konusundaki önerisini, hem Roman Çalışmaları alandaki güncel tartışmaları ele alan kitabı Türkiye akademisine duyurmak hem de görece dağınık Roman Çalışmaları alanına eleştirel bir çerçeve sağlamanın gerekliliğine yönelik kaygılarım nedeniyle kabul ettim.

Kitap, okuru bir dizi önemli soru üzerine düşünmeye davet ediyor. Öncelikle “Yeni Sosyal Avrupa” tartışmasının içinin nasıl doldurulacağı ve dönüştürücü bir değişimi hedefleyen yolda AB, üye ülkeler, sivil toplum ve akademinin potansiyel rollerini; Roman haklarının tanınma mücadelesi ve beraberinde toplumsal adaleti tesis etme yolunda Roman karşıtı ırkçılığın ve otoriter milliyetçiliğin yıpratıcı bir şekilde yayılmasını engellemek için neler yapılabileceğini; Roman toplulukların kendi kendini güçlendirme noktasına nasıl ulaşabileceğini ve Yeni Sosyal Avrupa’da diğer marjinalleştirilmiş grupların nasıl bir araya getirilebileceğini; Roman kadınların, ataerkil rejim altında seslerinin duyulabilmesi için neler yapılabileceğini; ve son olarak, Otoriter popülizme karşı direniş açısından Avrupa ve ABD gibi farklı bağlamlardaki mücadelelerden nasıl faydalanılıp, dersler çıkarabileceğini tartışmaya açmaktadır. Kitap, okuru bir dizi önemli mesele üzerine düşünmeye davet ediyor. Öncelikle “Yeni Sosyal Avrupa” tartışmasının içinin nasıl doldurulacağı ve dönüştürücü bir değişimi hedefleyen yolda AB, üye ülkeler, sivil toplum ve akademinin potansiyel rollerini tartışıyor. Bu tartışma sırasında; Roman haklarının tanınma mücadelesi ve toplumsal adaleti tesis etme yolunda Roman karşıtı ırkçılığın ve otoriter milliyetçiliğin yıpratıcı bir şekilde yayılmasını engellemek için neler yapılabileceği, Roman toplulukların kendi kendini güçlendirme noktasına nasıl ulaşabileceği ve Yeni Sosyal Avrupa’da diğer marjinalleştirilmiş grupların nasıl bir araya getirilebileceği konusunda dikkate değer öneriler sunuyor. Bunun yanı sıra; Roman kadınların, ataerkil rejim altında seslerinin duyulabilmesi için neler yapılabileceğini, otoriter popülizme karşı direniş açısından Avrupa ve ABD gibi farklı bağlamlardaki mücadelelerden nasıl dersler çıkarabileceği hakkında anlamlı bir yol haritası çiziyor. Bu meselelere yönelik sorular elbette Roman halklarının sadece Avrupa ekseninde deneyimledikleri problemlere yönelik değildir. Bu soru ve sorunlar aynı zamanda Türkiye’de son yıllarda giderek artan Roman aktivizmine eşlik edecek bir tartışma eksenini de yaratmaktadır.

Kitabın editörlerinin yazdığı kitabın birinci bölümünde Avrupa’da 2011 sonrası yaşanan finansal krizin de etkileriyle belirginleşen süreçte, keskin eleştirilere maruz kalmış Ulusal Roman Entegrasyon Stratejisi (NRIS) için yeni bir politika çerçevesi önerisi ortaya konmaktadır. Yazarlar, bölümün sonunda tahayyül ettikleri “Yeni Sosyal Avrupa’da” görmek istedikleri dönüşüm üzerinde oldukça net tespitlerde bulunmaktadır. Bu tespitler, 2018

yılında *Romanlar ve Sosyal Avrupa* [The Roma and Social Europe] konferansında bir araya gelen Roman topluluk üyeleri, aktivistler, servis sağlayıcıları ve araştırmacıların diyalogundan ortaya çıkmıştır. Yazarlar, ortak paydada üretmiş oldukları fikirlerin bir manifesto değil, iletişim, tartışma ve stratejik aktivizm için bir kılavuz ve katalizör olmasını amaçladıklarını belirtmişlerdir. Burada yer alan tespitler, Avrupa dışındaki Roman toplulukların aktivist hareketlerine ve Roman Çalışmaları alanında üreten akademisyenlere güncel tartışmalar ekseninde bir çerçeve çizmesi bakımından büyük öneme sahiptir. Ayrıca tartışma, Avrupa’da yükselmekte olan sağ popülizmin marjinalize edilen gruplar üzerindeki etkilerinin Türkiye’deki seyrinden farklı olmadığını göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır.

İkinci Bölümde, Roland Ferkovics, Andrew Ryder ve Marek Szilvasi, BM’nin Roman Çerçevesinin Başarı ve başarısızlıklarını, Hennink vd.’nin (2012), bilgi, faillik, fırsat yapıları, kaynaklar ve sürdürülebilirlik çerçevesinde kavramsallaştırdığı “güçlendirme mekanizmaları” bağlamında irdelemişlerdir. Liberal (*liberal*) ve özgürleştirici (*liberating*) güçlendirme kavramları arasındaki hassas ayrımı gözeten yazarlar daha radikal ve cesur güçlendirme biçimleri içeren dinamik bir AB sosyal politikası önermektedirler. Ayrıca BM’nin benimsediği güçlendirme tanımı içerisinde her ne kadar Roman halklarının katılımına yer verilse de kurulan retorik ile uygulamalar arasında bir açıklık olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Üçüncü Bölümde Marius Taba, otoriterleşme ve radikal-sağ popülizmindeki yükseliş eşlik eden Çingene-karşıtı (*antigypsyism*) hareketin risklerine odaklanmışlardır. Çingene karşıtlığını bugün Avrupa’da özel bir ırkçılık biçimi kılan şeyin, devletlerin Roman topluluklarıyla ilgili ayrımcı normlarının, bilginin ve siyasetin üretimine dâhil olmasıdır. Bu noktada Anthias ve Yuval Davies’in (1992) “ırkçılık” yerine “ırkçılıklar” ayrımına vurgu yaparak keşimsel dayanışma ve dönüştürücü bir değişimin potansiyellerini tartmakta ve Laclau and Mouffe’tan (2001) hareketle taban siyasetinin önemini vurgulamaktadır. Bu konuda sivil toplumun, devletin bir kuklası hâline gelme riskine karşın beyaz hegemonya ve neoliberal düzene karşın akışkan kimlikleri tanıyan, topluluk temelli bir kapsayıcılığın inşa edilmesinin, devletlerin özünde asimilasyoncu kapsama politikaları karşısında uyanık olması gerektiğini hatırlatarak bitirmektedir.

Dördüncü Bölüm’de Bernard Rorke, otoriter popülist duruşuyla tanınan Macaristan Başbakanı Viktor Orbán’ın “ulusal birliğin yeni rejimini” (Dunai and Than, 2010) kurmasının ardından geçen 10 yıllık süreçte aşırı sağcı politikaları ve yerlici retorığının yankı bulduğu radikal-sağ seçmen kitlesi aracılığıyla Romanları nasıl hedef hâline getirdiğini açıklamaktadır. Rorke’a göre Macaristan’daki rejimin saldırgan bir yabancı düşmanlığını körüklemesi, Roman karşıtı tutumların etkili bir şekilde ana akımlaştırılmasına neden olmaktadır.

Beşinci bölümde Katalin Rostas’ın Macar Roman aktivisti Jenő Setét ile yapmış olduğu röportaj yer alıyor. Deneyimli bir Roman sivil hakları aktivisti olan Setét’in öznal motivasyonları ve bu alandaki serüvenine odaklanmasının yanı sıra içinde bulunduğumuz bu zorlu ve sıkıntılı zamanlarda Roman hareketi ve Avrupa’daki insanlara yönelik umutlarını ve özelemlerini aktarmaktadır. Setét için Romanların özgürleşmesi, Romanlara yönelik fırsat eşitliği ve sosyal kabulün sağlanması anlamına geliyor. Yazara göre özgürleşme sadece

soyut sosyolojik terimlerle değil, aynı zamanda Romanların siyasi, kültürel ve ekonomik bir temsiline varlığında veya yokluğunda anlaşılabilir.

Altıncı Bölüm, Roman aktivist Anna Daróczy, Lisa Smith ile Roman olmayan bir araştırmacı olan Sarah Cemlyn arasında geçen diyalogdan ortaya çıkmıştır. Bu bölüm, Roman gençlerin Sosyal Avrupa, dönüştürücü değişim ve kesişimsellik hakkındaki algılarına ilişkin önemli bilgiler sağlarken, Roman gençleri etkileyen ayrımcılık ve eşitsizlik üzerine düşünmeye teşvik ediyor. Metin, Roman gençlik tarafından ve Roman gençlerle birlikte güçlendirme çalışmalarına yönelik politika çerçevesi oluşturmaya yönelik kavramsal bir tartışma açıyor. Roman sivil toplumunun giderek STK'laşmasına karşın gençlerin taban siyasetine yönelmesi aracılığıyla sivil topluma radikal ve dönüşümsel bir biçimde yön vermelerinin mümkün olduğunu gösteriyor. Ayrıca, yapısı itibariyle ekonomik (kapitalist) bir birlik olan AB'nin içerisinden doğan proje temelli aktivizmin, baskıcı sistemin üzerindeki baskıyı azaltma rolüne karşın uyarıyor.

Yedinci Bölümde, Nidhi Trehan ile Harvard Üniversitesi FXB Merkezi, Roman Programı Direktörü akademisyen ve aktivist Margareta Matache, Avrupa ve Kuzey Amerika Roman aktivizmi arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Roman aktivizminin 1900'lerin Avrupa'sından günümüze tarihsel izini sürerek bu süreci kendi öznel deneyimleri üzerinden yorumlamışlardır. Yazarlar, transatlantik Roman aktivistlerin deneyimlerini ele alırken, Roman toplulukları için ırkçılık karşıtlığı, topluluk örgütlenmesi ve dayanışma kavramları üzerinde yükselen kapsayıcı bir siyasi gündem ve politika arayışı içindeler. Metnin ilk bölümünde ihmal edilmiş sesleri vurgulayan, ırkçılık karşıtı ve kesişimsel bir yaklaşımı giderek daha fazla kullanan çağdaş Roman aktivizmine bir pencere açan bir diyalog, ikinci bölümde ise ABD ve Kanada'daki Roman aktivizminin güncel örnek olay incelemelerini sunmaktadır. Tanınma mücadelesi, ırkçılık karşıtı mücadele ve devletler ile (Roman) vatandaş arasındaki yıpranmış sosyal sözleşme üzerinden dersler çıkarmaktadırlar.

Sekizinci Bölümde, Angéla Kóczé ve Nidhi Trehan epistemik şiddet kavramı üzerinden Roman Çalışmaları alanını tasavvur ederken, özellikle Roman olmayan araştırmacıların geçmişten günümüze hüküm süren ideolojilere gömülü bakış açılarının üretmekte olduğu bilimsel çıktılara yönelik eleştirel bir tartışmayı ateşliyorlar. Bu tartışma özünde Roman ve Roman olmayan akademisyenler, aktivist-akademisyenler, aktivistler, politika yapıcılar ve politikaları uygulayanların yanı sıra şimdiye kadar yapısal ve epistemolojik olarak reddedilen yeni bilgi üretme yolları ve ufuklar yaratma fırsatlarına sahip olanlar arasında eleştirel bir diyaloga yönelik çağrı niteliğindedir (Kóczé, 2018; Trehan, 2018). Kóczé ve Trehan, Sosyal Avrupa'yı yeniden inşa etmek için kesişimsellik ekseninde eleştirel bir teorik katkı sunuyor. Neoliberalizmin yapısal koşullarının toplumun sınırlarında yaşamaya zorladığı Roman toplulukların, COVID-19 küresel salgını ile artan biçimde sosyal, materyal ve çevresel açıdan yıkıma maruz kaldıkları bu dönemde, eleştirel ırk kuramı, siyah feminizm ve kesişimsellik tartışmalarının önemi bir kere daha kendisini göstermektedir. Nihayetinde yazarlar epistemik şiddet tartışmaları ekseninde bilgi üretimimiz, epistemolojik yönelimlerimiz, irksallaştırılan topluluklara dair ideolojilere, şartlara ve yapılarla ne ölçüde meydan okuduğumuzu sorguya açmamızı öğütüyor (Kóczé ve Trehan, 2021: 186).

Sonsöz için de Romeo Franz, Yeni Sosyal Avrupa’da dayanışma ve eşitlik temasına odaklanmıştır. Yazar, AB üyelerinin erken çocukluk gelişimi ve eğitim hizmetleri başta olmak üzere sağlık, barınma ve istihdam alanlarında eşit erişime imkân sağlamalarının sadece genç nüfus oranı yüksek Romanlar için değil birlikte yaşadıkları tüm topluluklar ve üye ülkeler için yaratacağı olumlu değişim potansiyeli üzerinde düşünmeye davet ediyor. Avrupa Komisyonu ve üye devletlerin 2020 sonrası Roman Çerçevesi için hazırlanan stratejinin hedeflerine ulaşması için tahsis edilen fonların uygun şekilde harcanması ve kötüye kullanılmaması için çabalaması gerektiğinin altını çizmektedir. İlgili tüm siyasi paydaşların seferber edilmesi ve yeterli finansman tahsis edilmesinin, bölgesel ve yerel bağlamlarda ulusal stratejilerin ve eylem planlarının daha başarılı bir şekilde uygulanmasının, verimli ve güçlendirilmiş izleme ve gözetim mekanizmaları geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Mevcut çerçevenin geliştirilmesi için Romanların her düzeyde politika oluşturma sürecine daha etkin bir şekilde katılmalarını destekleyen, yerel ve bölgesel paydaşların (sivil toplum kuruluşları, aktivistler, uzmanlar, topluluk üyeleri vb.) kamu politikaları geliştirilmesi, uygulanması ve izlenmesine de dâhil eden aşağıdan yukarı bir dönüşüme yön verilmesinin önemi bir kez daha vurgulamaktadır. Franz metnini (Opre Roma) Uyan Roman! diyerek bitirmektedir.

Kıtap, Roman Çalışmaları alanındaki eleştirel paradigmaya öncülük eden, kültürlerarası diyalog için güçlü tartışmalar peşindeki metinleri bir araya getirmesiyle bu alanda Türkiye örnekleminde çalışan akademisyenler için önemli bir referans niteliğindedir. Epistemolojik düzlemde aktivizme uzanan aralıkta okuru düşünmeye sevk ettiği sorular, bilgi üretim pratiklerimize dair esaslı bir sorgulamaya teşvik etmesi bakımından çok kıymetli.

Notlar

- 1 Yazarlara göre “Sosyal Avrupa” günümüzde pek tartışılmasa bile, sosyal-demokrat/sol seslerin 1970 ve 1980’li yıllarda tartıştığı ve günümüzde Birleşmiş Milletler olarak bilinen zamanının Avrupa Ekonomik Topluluğu aracılığıyla Avrupa’da yeşertmek istedikleri demokratik sosyalizm arayışına işaret eden öncü bir kavramdır (Ryder, Taba ve Trehan, 2021: 14).

Kaynaklar

- Anthias, F. ve Yuval Davis, N. (1992) *Racialised Boundaries*, London: Routledge.
- Dunai, M. ve Than, K. (2010) ‘Hungary’s Fidesz wins historic two-thirds mandate’, *Reuters*, 25 April, <https://www.reuters.com/article/us-hungary-election/hungarys-fidesz-wins-historic-two-thirds-mandate-idUSTRE63O1KB20100425>
- Kóczé A. ve Trehan, N. (2021). ‘When they enter, we all enter ...’: envisioning a New Social Europe from a Romani feminist perspective. A. Ryder, M. Taba ve N. Trehan (ed.). *Romani Communities And Transformative Change: A New Social Europe* içinde (179-192). Policy Press: Bristol.

- Kóczé, A. (2018). Transgressing borders: Challenging racist and sexist epistemology'. S. Beck ve A. Ivasiuc (ed.). *Roma Activism: Reimagining Power and Knowledge* içinde (111-129). Oxford: Berghahn.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Ryder, A., Taba, M. ve Trehan, N. (2021). Introduction: Romani communities in a New Social Europe. A. Ryder, M. Taba ve N. Trehan (ed.). *Romani Communities And Transformative Change: A New Social Europe* içinde (1-32). Policy Press: Bristol.
- Trehan, N. (2018). The epistemological enterprise and the problem of structural violence: Intersectional and interdisciplinary approaches to the production of emancipatory knowledge in Romani studies. paper presented at the 'Critical Approaches to Romani Studies' conference, CEU, 24– 25 May, Budapest.

folk/ed. Derg, 2021; 27(3)-107. sayı

Kitap Tanıtımı / Book Review*

Uğuzman, Tülay (2021) Yirmi Beş Yıl Sonra Dörtdivan Dörtdivan'da Değişme Değişime Uyum ve Direnç Bir Yeniden Ziyaret / Revisit Çalışması. Ankara: Ürün Yayınları.

ISBN: 978-625-7037-80-8, 416 sayfa.

Prof. Dr. Tülay Uğuzman, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Etnoloji Kürsüsü'nde 1975 yılında lisans ve 1978 yılında yüksek lisans eğitimini tamamlamış, 1985 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim Anabilim Dalı'nda doktora derecesi almıştır. 1990 yılında Uygulamalı Sosyoloji Anabilim dalında doçent ve 2004 yılında profesör olan yazar, 1979-1981 yılları arasında Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi'nde araştırmacı olarak görev yapmış, 1981 yılında Gazi Öğretmen Okulu'nda öğretmen, 1982 yılından itibaren de öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. 1981-2004 yılları arasında Gazi Üniversitesi ile Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı'nda öğretim görevlisi, doktor ve doçent olarak çeşitli lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri vermiş, 1990-1992 yılları arasında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nda idari ve akademik görevler almıştır.

Tülay Uğuzman, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakülteleri Sosyoloji Bölümlerinin kurucu bölüm başkanıdır. 2005-2008 yılları arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dekanlığı görevinde de bulunmuştur. Hâlen Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde Bölüm Başkanlığı görevini sürdüren yazar, 2003 yılında Folklor Araştırmaları Kurumu tarafından verilen Türk Halk Kültürüne Hizmet Ödülü'nü almıştır.

* Bu kitap tanıtım yazısı Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Sema Sırma tarafından yazılmıştır (Başkent Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, csemapolat@gmail.com, ORCID 0000-0002-0839-2390).

Yazar; yedinci kitabı olan *Yirmi Beş Yıl Sonra Dörtdivan Dörtdivan'da Değişme Değişime Uyum ve Direnç Bir Yeniden Ziyaret / Revisit Çalışmasının yanı sıra Kemal Tahir'in Altı Romanının Halk Bilimsel Açından Değerlendirilmesi* (1986), *Simav İlçesi ve Çevresi Yaren Teşkilâtı* (1988), *Türk Halk Kültürünün Bazı Sözlü Ürünlerine Yansıyan Kadın Erkek ve Evlilik İlişkileri* (1989), *Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması* (2000), *Beyazır'da Sosyal-Kültürel Yapı ve Değişme* (2002) ve *Atasözlerine ve Deyimlere Yansıyan Türk Halk Düşüncesi* (2014) kitaplarının da yazarıdır.

Yazarın çalışmaları incelendiğinde çalışma alanlarının halkbilim, antropoloji ve sosyoloji disiplinlerinin kavramsal ve metodik zenginliğini yansıtan türküler, yarenlik, atasözleri, örf ve âdetler ile kasabalar üzerine olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yazarın; halkbilim, antropoloji ve sosyoloji alanlarındaki deneyiminden yararlanarak, ele aldığı konuyu derinlemesine olarak çok yönlü anlama çabasını nicel ve nitel veri toplama tekniklerini bir arada kullanarak yaptığı alan araştırmalarından anlayabiliriz.

Araştırmaya konu olan Dörtdivan Kasabası Bolu ilinin Gerede ilçesine bağlıdır. Yazar 1990 yılında ilkinin gerçekleştirdiği *Dörtdivan Kasabası'nın Sosyal ve Kültürel Araştırması* isimli araştırmasında Dörtdivan'ın sosyal ve kültürel yapısını, bireyler arasındaki ilişkileri ve kasabanın yapısında etkili olan sosyal-kültürel değerleri ortaya çıkartmayı amaçlamıştır. Bu araştırmada Dörtdivan Kasabası'nın tarihi İpek Yolu üzerinde yer aldığı vurgulanarak maddi ve manevi kültür unsurları arasındaki farklılaşmanın derinliğine dikkat çekilmiştir.

Yazarın 2020 yılında yayımlanan *Yirmi Beş Yıl Sonra Dörtdivan Dörtdivan'da Değişme Değişime Uyum ve Direnç Bir Yeniden Ziyaret / Revisit Çalışması* isimli kitabı; bireylerin ve toplumların sürekli bir değişim süreci içinde bulunduğu görüşünden hareketle literatürde 'yeniden ziyaret araştırmaları' ('revisit studies' veya 're-study') olarak adlandırılan, aynı ya da farklı bir araştırmacı tarafından aynı araştırma yöresinde tekrarlanan sosyolojik veya sosyal antropolojik çalışmalara bir örnektir. Sosyolojik açıdan yeniden ziyaret araştırmaları incelendiğinde İbrahim Yasa'nın (1969)'nın *Yirmibeş Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü Karşılaştırmalı Bir Toplumbilimsel Araştırma* (1969, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları) başlıklı çalışması önem taşımaktadır. Yasa (1969) bu çalışmasında toplumsal yapıdaki değişimlere odaklanmıştır. Benzer şekilde, Uğuzman'ın sosyal antropolog ve sosyolog kimliği ile yirmi beş yıl aradan sonra Dörtdivan Kasabası'ndaki yenilik ve değişimi anlamaya yönelik olarak gerçekleştirdiği bu araştırma da yeniden ziyaret araştırmalarına örnektir. Yazar, aralıklı olarak iki yıl süre ile Dörtdivan Kasabası'ndaki günlük ve törensel süreçlere katılarak gözlem ve görüşmelerini sürdürmüş, örnek olayları da dinleyerek kayıt altına almış, anket uygulayarak araştırma verilerini toplamıştır. Bu araştırmanın konusunu oluşturan sosyal değişme, kitap kapağında yer verilen fotoğraftan itibaren kitabın her bölümünde alt başlıklar altında ele alınmıştır. Kitap, araştırmanın yapıldığı 1990'lı ve 2015'li yıllara ait bir düğün fotoğrafının kapakta karşılaştırmalı olarak verilmesiyle yıllar içerisinde meydana gelen sosyal değişimin bir göstergesi olarak okuyucuya sunulmaktadır.

Yazar bu araştırmasında; öncelikle yerleşim birimleri açısından köy, kasaba ve kent arasındaki sosyo-ekonomik, sosyo-demografik, sosyo-kültürel ve idari farklılıkları belirterek kasabaların kendi gerçeklikleri içerisinde değerlendirilmeleri gerektiği düşüncesinden hareket

etmiştir. Kasabaların köy ve kent arasında yer alan bir yerleşim birimi olması araştırmacı açısından sosyal değişimin tespit edilebilmesi noktasında merak duygusunu uyandırmıştır. Yazarın ele almış olduğu sosyal değişim, halkbilimci bakış açısıyla antropolojik ve sosyolojik bağlamda titizlikle incelenmiş ve on üç bölüm altında okuyucuya sunulmuştur.

Yazar Dörtdivan Kasabası'nın; gelenek, töre, inanç, norm ve değerler bütünü ile Türk kültürünün başından beri izlediği tarihi zincirin izlerini yansıtması ve bu zincirin en son halkasını günümüze ulaştırmasını bu kasabanın en önemli özelliği olarak belirtmiştir. Bu nedenle yazar ilk araştırmasında olduğu gibi ikinci araştırmasında da değerler ve kültürel yapı üzerine odaklanırken aynı zamanda yöre halkının ekonomik ve toplumsal ilişkilerini de incelemiştir.

Yazar Dörtdivan Kasabası'nın sosyal yapısını objektif bir bakış açısıyla ele almıştır. Objektif bir bakış açısıyla gözlem ve görüşmelerin yürütülmesi ve kasaba halkının deneyimlerinin onların anlam dünyalarındaki yeri ve önemi bağlamında aktarılması araştırma açısından önem taşımaktadır. Diğer taraftan yazarın olayları aktarırken kaynak kişilerle yapmış olduğu görüşmelerde kasaba halkının yerel söylemlerine yer vermiş olması anlatımı zenginleştirerek okuyucuda olayların anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır.

On üç bölümden oluşan kitabın *Teorik Çerçeve* başlığını taşıyan ilk bölümünde yazar araştırmanın konusunu ve amacını, varsayımını, araştırmanın yöntem ve tekniklerini belirtmiştir. Nicel ve nitel yöntemle yürütülen araştırmanın amacı, ilki 1990 yılında ikincisi 2015-2017 yılları arasında gerçekleştirilen alan araştırmalarının verilerinden yola çıkarak Dörtdivan Kasabası'nın sosyal yapısında ortaya çıkan yenilik ve değişimleri karşılaştırmalı olarak incelemek olarak belirtilmektedir.

İkinci bölüm *Dörtdivan'ın Tarihi ve Sosyocoğrafi Gelişimi* başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında Dörtdivan Kasabası'nın tarihsel niteliği üzerinde durulmuş, Dörtdivan'da toprağı satmanın atalara yapılmış bir saygısızlık olarak algılandığı, ikinci araştırmada da tespit edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü *Küçük Toplum ve Kasaba İdeolojisi* üzerinedir. Bu bölümde yazar Ogburn'un kültürel gecikme olarak kavramsallaştırdığı maddi ve manevi kültür öğeleri arasındaki farka değinerek sosyoloji literatüründeki kasaba araştırmalarının önemi üzerinde durmuştur. Çalışmada yirmi beş yıllık bir zaman geçişinden sonra Dörtdivan Kasabası'nın sosyal ve kültürel yapısında meydana gelen yenilik ve değişimin belirlenmesinin hedeflendiği belirtilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde *Sosyal Hareketlilik ve Nüfus Yapısı* yer almaktadır. Bu bölümde yazar tarafından sosyo- demografik açıdan toplumların dinamik yapısına vurgu yapılmıştır. Büyük şehirlere veya yurtdışına yapılan göçlerin nedenleri ve göç eden bireylerin demografik dağılımlarıyla birlikte Dörtdivan Kasabası'nın yaşlı nüfusundaki artış ve ölüm hızındaki azalmaya yer verilmiştir. Ayrıca yazar kasaba dışına yapılan göçlerin nedenlerini, günümüzde halkın, '*Dörtdivan'da duranın durduğuna pişman olduğu*' ve '*giden herkesin kendini kurtardığı*' sözleriyle aktardığını vurgulamıştır. Dörtdivan Kasabası dışına yapılan göçlerin nedenleri arasında ilk araştırmada daha iyi yaşam şartları ve daha iyi eğitim imkânları gösterilirken ikinci araştırmayla göç nedenleri arasına sosyal yaşantı ve özgürlük isteği de

eklenmiştir. Bu noktada modernleşmenin temel vurgusu olan ‘daha iyi yaşam’ arzusunun Dörtdivan Kasabası yaşayanları içinde geçerli olduğu söylenebilir.

Çalışmanın beşinci bölümü *Sosyoekonomik Yapı* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde yirmi beş yıllık zaman akışıyla birlikte bireylerin üretim ve tüketim tercihlerinin değişmesi ele alınmıştır. 1990’lı yıllarda Dörtdivan Kasabası ve köylerinde yapılan ormancılık faaliyetlerinin artık yapılmadığı ve ekonomik değişmelerin göstergesi olarak bazı işyerlerinin kapanarak yerine günümüz ihtiyaçlarını karşılayacak yerlerin açıldığı belirtilmiş ayrıca tarımdaki makineleşme vurgulanmıştır. Bununla birlikte ilk araştırmada sayıca az olan kilim ve heybe dokuma tezgâhlarının makine halılarına artan rağbetle birlikte azalmaya başlaması vurgulanırken ikinci araştırmada tezgâhların kalmadığı tespit edilmiştir. Sosyoekonomik yapıda meydana gelen değişme ve yenilikler yazar tarafından vurgulanmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümünde *Boş Zaman Faaliyetleri* konu edilmektedir. Yazar bu bölümde Dörtdivan Kasabası’nda her iki araştırmada da boş zaman değerlendirme kavramının yöre halkında fazla gelişmediğini, özellikle kadınlar açısından boş zaman ve günlük işlerin iç içe geçtiğini gözlemlediğini belirtmiştir. Fakat ikinci araştırma ile kadınların kamusal alanlarda daha görünür oldukları tespit edilmiş bu durum kadınların alışveriş etkinlikleri ve kurslara olan katılımlarıyla açıklanmıştır. Diğer taraftan Dörtdivan’da kahvehanelerin topluluk yaşamındaki öneminden de bahsedilerek sadece erkeklere özgü bir faaliyet olan ‘arkandan gel toplantıları’ da anlatılmaktadır.

Eğitim ve Okullaşma başlığını taşıyan yedinci bölümde Dörtdivan Kasabası’nın köylerinde ve merkezinde, iki araştırma arasında geçen süre boyunca eğitim açısından önemli gelişmeler olduğu ancak hâlâ neredeyse hiç kimsenin evinde kitaplık olmadığı belirtilmiştir. Araştırmada tespit edilen önemli bir değişim ise cinsiyetlere bağlı olarak okulda kalma süresidir. İlk araştırmada ailelerin kız çocuklarının okumasını isterken bu isteklerini tam olarak gerçekleştiremedikleri fakat ikinci araştırma ile ailelerin kız çocuklarının eğitimleri için büyük şehirlere göç ettikleri ifade edilmiştir. Araştırmacının bu tespiti aynı zamanda kız çocuğuna verilen değer de zaman içerisindeki değişimine bir örnek niteliğindedir.

Çalışmanın sekizinci bölümü *Aile Yapısı* başlığını taşımaktadır. 1990’lı yıllarda Türkiye’de sık görüldüğü gibi Dörtdivan Kasabası’nda da geniş aile tipinin yaygın olduğu ve o yıllarda ‘aynı toprağı işleyip aynı kazanca ortak’ olmakla birlikte aile bireylerinin sayısal çokluğunun ailenin maddi ve manevi gücünün göstergesi olarak kabul edildiği belirtilmiştir. İlk araştırmada ailedeki yetki ve görev dağılımı incelendiğinde büyükbabanın (*kaynata-kayınbaba*) ‘mutlak bir hâkim’ olduğu, ikincisinde ise büyükbaba otoritesinin azaldığı ve bu otoritenin babaya geçtiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde ikinci araştırmayla büyükannenin (*kayınna-kayınvalide*) aile içindeki baskın rolünü kaybettiği, gelinlerin konumlarının güçlendiği ifade edilmektedir. Bu durumu yazar, 1990’lı yıllarda kayınvalidelerin gelinlerine görevlerine dair ‘kazlar kabak oluyor kalk gelin sabah oluyor’ şeklinde uyarılar yaparken ikinci araştırmayla ‘artık gelinlere laf mı söyleniyor’ şeklindeki kaynak kişi aktarımlarıyla zenginleştirerek aktarmıştır. Bu arada görümcelerin statülerindeki yükseliş de nedenleri örnekler verilerek tartışılmıştır. Bu bölümde toplumsal koşulların değişimi ile birlikte özellikle kadınların (anne, anneanne/ babaanne, görümce ve gelin) aile içindeki statülerinin

yükselmesi önemli tespitler arasında yer almaktadır. Yazarın 1990'lı yıllarda yaptığı ilk araştırmasında yeni evlenen gelinin sofradaki oturuşundan yola çıkarak gelinin aile içi statüsünü açıklaması araştırmacının titiz gözlemci yönüne örnek verilebilir.

Çalışmanın dokuzuncu bölümü *Evlenme ve Boşanmalar* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde bireysel bir tercih olan evlilik ve boşanmanın kasaba halkı için evliliğe ve boşanmaya yüklenen anlamlarına ve bu anlamların nesilden nesile aktararak bekâret, cinsel yaşam, doğurganlık, uyum ve birlikte yaşam ritüelleri bağlamında ele alınarak yirmi beş yıl içerisindeki değişimi üzerinde durulmuştur. Yazar, yörede 1990'lı yıllarda kızlar için 'ere çıkmak' erkekler içinse 'gelin almak' terimleriyle açıklanan görücü usulüyle evlenmenin yerini bugün tanışmalar yoluyla yapılan evliliklere bıraktığını belirtmiştir. Araştırma ile ayrıca 1990'larda genç kızların 'oy içine içine, varman kırın piçine, Allah yazımı yazsın, Dörtdivan içine' şeklindeki dörtlükler söyleyerek içten evliliği tercih ettikleri, günümüzde bu tercihin yerini dışarıdan evlenmelere bıraktığı, akraba evliliklerinin azaldığı ve 1990'lı yıllarda yaygın olan beşik kertmesinin günümüzde kalmadığı tespit edilmiştir. 'Kalın', 'ağırlık', 'baba hakkı', 'süt hakkı', 'kız parası', 'ana yolluğu' olarak tanımlanan başlık parasının da günümüzde erkek tarafının kız evinin tüm masraflarını karşılaması şekline dönüştüğü görülmüştür. Kitapta Dörtdivan Kasabası'nda eskiden evlenmenin ilk adımının 'ağız yoklama ya da yoklatma' olduğu, bunu söz kesme olarak belirtilen 'şerbet töreni' ve sonrasında da 'başlık töreni', 'el öptürme günü', 'pırtı günü', 'sac koyma', 'kına gecesi', 'nikah', 'düğün', 'gerdek' ve 'duvak' ile devam ettiği bildirilmekte, günümüzde bu konularda ortaya çıkan değişimler, detaylarıyla açıklanmaktadır. 1990'larda kına gecelerinde gözlenen ve 'oyun çıkarma' adı verilen geleneksel halk tiyatrosu örneklerinden konuları ve içerikleri de göz önünde bulundurularak söz edildiği halde ikinci araştırmanın yapıldığı yıllarda bunlardan bazılarının unutulmuş bazılarının ise yozlaşmış olduğu belirtilmiştir. Yine günümüzde düğün törenleri sırasında uygulanan çok sayıdaki geleneksel ritüele rağmen gelin arabası olarak limuzin model araçların seçilebilmesi, araştırmacının ilginç tespitleri arasındadır. İkinci araştırmada gelinlerin tepkisi nedeniyle terk edilen ve günümüzde varlığını sürdürmekte olan gelenekler de detaylarıyla açıklanmaktadır.

Boşanmalarla ilgili olarak yazar ilk araştırmasında, evliliklerinin ilk yıllarında yaşlarının küçük olması nedeniyle sadece dinî nikâhla evlendirilen kadınların çocuğu olmadığı gerekçesiyle "evden kovulabildiklerini", bu ayrılığın boşanma istatistiklerine yansımadığını, ikinci araştırmanın yapıldığı yıllarda yükselen boşanma sayılarının biraz da bu yüzden olduğunu belirtmektedir. İlk ve ikinci araştırma ile tespit edilen boşanma nedenlerindeki sosyal değişim, bu bölümde değerlendirmiştir.

Çalışmanın onuncu bölümü *Doğum ve Ölüm Gelenekler Sistemi* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde öncelikle gebelik ve lohusalık dönemi anne ve bebek açısından sosyo-kültürel bağlamda ele alınmıştır. Bebeğin cinsiyeti, doğumun yapılacağı mekân, doğum ritüelleri, doğum sonrası bebek ve anne bakımı ile ziyaretleri açıklanmıştır. 1990'da yapılan ilk araştırmada annenin hamileliğindeki vücut şekline göre bebeğinin cinsiyetinin tahmini ile evde yapılan doğumların yerini modern tekniklere ve hastane doğumlarına bırakması ikinci araştırmanın önemli sosyal değişim bulgularındandır. Diğer taraftan 'lohusa ve bebeğe al ve

kırk karışması 'inançları ile kırklama, kırk uçurma, beşik içi, ayak kösteği kesme vb. gelenek ve ritüeller de detaylı olarak açıklanmış ve bu ritüellerin hâlâ devam ettiği belirtilmiştir.

Bununla birlikte Dörtdivan Kasabası'nda ölümün bir yazgı işi olarak görüldüğü belirtilerek '*Allah verdi Allah aldı*' sözünün her iki araştırmada da sıkça duyulduğu ve '*mezarlarımız çocukların ayaklarının dibinde olsun*' denilerek kasaba halkının cenazelerinin Dörtdivan'a defnedilmesi arzu ve talepleri bu bölümde belirtilmiştir. İlk araştırmada kadın mezarlarının başındaki tarak biçimli, erkek mezarlarının başındaki yuvarlak formulu taçların yerlerini mermer mezar taşlarına bıraktığı ve cenazelerin kasabada yaşayanlar ile yöreden göç etmiş pek çok kişi ile kalabalık biçimde defnedilme gayretleri de kitapta yer almaktadır.

Çalışmanın on birinci bölümü *Dini Hayat* başlığını taşımaktadır. Gençlerin ilk araştırmaya kıyasla dinî görevlerini yerine getirme konusunda daha istekli oldukları bu bölümde vurgulanmıştır.

Sağlık ve Hastalık Sistemi başlığını taşıyan on ikinci bölümde yazar, ikinci araştırmasında yöre halkının doktora, ilaca, modern tıba olan güveninin yirmi beş yıl öncesine göre çok daha fazla olduğunu ve doğum kontrol yöntemlerinin daha bilinçli olarak uygulandığını bildirmektedir. Modernleşme sürecinin bir parçası olarak sağlık alanındaki değişim, geleneksel tıbbın yerini modern tıba bırakması bağlamında açıklanmıştır.

Çalışmanın *Sosyal Değişme* başlıklı on üçüncü bölümünde, Dörtdivan Kasabası'ndaki sosyal değişme boyutları, ilk ve ikinci araştırma verileri bağlamında karşılaştırmalı olarak *Geleneksellik- Modernleşmeye Olan Tutumlar ve Maddi Manevi Kültür Farklılaşmaları* alt başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kısa bir özetinin yapıldığı sonuç kısmında, yirmi beş yılın sonunda değişmeye ilişkin olarak en çok dikkat çeken konular ele alınmıştır. Bunlar yörede süregelen işsizlik, büyük kentlere yapılan göçler ve ilçe nüfusunun azalması, hayvancılığın cazibesini kaybetmesi, tarımda, hayvancılıkta, evlerde, ev âletlerinde modernleşme, eskiden '*gurbetçi*' olarak nitelendirilen kişilerin bugün '*yazlıkçılar*' olarak tanımlanmaları, ailenin giderek ve yumuşak bir geçişle çekirdek aileye dönüşmesi, evlenme yaşının yükselmesi, alışverişlerde ve evliliklerde resmî sözleşmelerin önemini giderek arttırması, eğitim düzeyinde ve buna bağlı olarak kadının statüsündeki yükselme, babalık algısında ve baba davranışlarında ortaya çıkan farklılaşmalar ile dindarlaşmanın gözle görülür biçimde artmasıdır. Kitabın sonuç kısmı, araştırmacının önerileri ile noktalanmaktadır.

Yirmi beş yıl ara ile araştırmacıya anlatılan örnek olay ve anlatımlar ile seksen bir tablo, dokuz ek tablo ve yörede çekilen yüz beş fotoğrafta desteklenen kitabın ekler kısmında ayrıca, her iki araştırmanın anket formları, görüşme soruları, kaynak kişi dizinleri, çizimler, notalar ve haritalar yer almaktadır. Yazarın bu araştırmasına başlamadan önce yürütmüş olduğu alan araştırmalarındaki tecrübesini bu araştırmasına da yansıttığı söylenebilir. Özellikle yazarın ekler kısmında yer vermiş olduğu fotoğraflar okuyucunun zihninde Dörtdivan Kasabası'nı canlandırma rolünü üstlenmektedir. Ayrıca yazar etik sorumlulukla hareket ederek kaynak kişilerin bilgilerini gizlemiş, anket formu ile birlikte görüşme sorularına ekler kısmında yer vermiştir. Kitapta nicel verilerden elde edilen tablolar, kaynak kişi ifadeleriyle beslenmiştir.

Bir yerleşim birimi olarak köy ve kent arasında yer alan kasabalara dair araştırma ve

yeniden ziyaret araştırmalarının sayıca azlığı dikkate alındığında bu araştırmanın önemli bir boşluğu doldurduğu dikkati çekmektedir. Bu noktada özellikle sosyal değişmeyi ele alan antropolojik ve sosyolojik kasaba araştırmalarının artması gerektiği düşünölmektedir. Ayrıca yazar halkbilimci bakış açısıyla toplumsal yapının sosyo-költürel yönüne türküler, oyunlar, kıyafetler, örf ve âdetler, yöreye özgü ifade ediş tarzlarıyla birlikte ‘keş’ gibi yöresel yiyecekler üzerinden yer vermiştir. Sonuç olarak bu kitap; halkbilim, antropoloji ve sosyoloji bölümü öğrencileriyle birlikte kasaba araştırmaları ve yeniden ziyaret araştırmaları yapmayı planlayan araştırmacılara yol gösterici özelliği olan kaynak kitap konumundadır.